

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Присвячено методології теоретико-правового дослідження правового порядку. Доведено, що найбільш ґрунтовно можна розкрити сутність право-порядку, застосовуючи інтегративний підхід, якому притаманна концептуалізація правової реальності як цілісного феномена.

Ключові слова: *правовий порядок, методологія теоретико-правового дослідження, підходи, методи.*

Постановка проблеми. Методологія є відмітною особливістю науково-пізнавальної діяльності, поза якою унеможлиблюється будь-яка наукова діяльність. У праві прийнято розглядати методологію дослідження як теоретичну основу та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження. Тобто у даному контексті методологія розглядається під кутом зору дослідника на правовий порядок, який висвітлює увесь процес досягнення наукового результату, передбачає використання відповідних засобів, прийомів та способів пізнання, що й є **метою** даної розвідки.

Стан дослідження. Пояснення процесу формування порядку і згуртованості в суспільстві є основним завданням соціальної теорії, у межах якої існують три основні підходи: за утилітаристського підходу, підтримання соціального порядку відповідає інтересам усіх, особливо в складних суспільствах з високим ступенем розподілу праці і взаємозалежності людей; за культурного підходу первинною визнається роль загальних норм і соціальних цінностей; підхід з позиції примусу підкреслює значення влади й панування у військовій, правовій, релігійній, економічній сферах, а також здатність до підтримання соціального порядку тими, хто перебуває при владі [1, с. 288].

У літературі виділяються два класичних напрямки аналізу соціального порядку [2, с. 25]. Перший пов'язують із соціально-філософською традицією функціоналізму. Так, Е. Дюркгейм виходив з критики концепції соціального договору, оскільки постулював центральність моралі та духовності в поясненні процесів соціальної інтеграції

та порядку, проте не відкидав наявності та необхідності конфліктів, інших деструктивних елементів, особливо в періоди різких соціальних змін. Розвиваючи цей погляд, Парсонс визначав соціальний порядок як такий, що заснований на підтриманні та сприйнятті соціальних норм і цінностей, вважаючи соціальну солідарність та гармонію основними необхідними умовами соціального порядку. У його теорії соціальний порядок є антитезою дезінтеграції суспільства і визначається його як стан стабільності, рівноваги, стійкості соціальної системи, здатної самопідтримуватися, саморегулюватися й опиратися процесам дезорганізації та патології. Суспільний порядок досягається інтеграцією мотивів дій індивідів, гармонізацією їх ролей з допомогою нормативних і культурних стандартів, що забезпечують єдність соціальної системи [3, с. 23–24].

Другий напрямок аналізу соціального порядку розвивався в межах марксистської традиції, яка акцентувала нерівність матеріального становища та політичної влади в капіталістичному суспільстві як джерело постійного всеохоплюючого конфлікту. К. Маркс визначав соціальний порядок як підтримуваний насильством, за рахунок економічного, політичного та правового примусу в суспільстві [4, с. 15].

Виклад основних положень. Суттєвою перешкодою на шляху дослідження правопорядку є методологічна альтернативність різних філософсько-правових підходів, котра часто проявляється у протистоянні, подолати яке неможливо без докорінних трансформацій сучасного праворозуміння. Серед важливих методологічних проблем є подолання суперечностей між позитивно-правовим і природно-правовим підходами.

На думку В. А. Бачиніна, сьогодні природне право є однією з головних парадигм філософсько-правового та юридичного мислення, що спирається на ідею єдиних нормативно-ціннісних принципів, котрі панують у суспільстві, які здатні виступати мірилом справедливості та позитивного права. Норми природного права мають універсальне значення і адресовані до всіх правоздатних суб'єктів. Вони є похідними від природного порядку речей, світобудови та природи людини як невід'ємної частини світобудови і «дозволяють людям зв'язувати своє існування з всезагальними першопочатками і першопринципами буття» [5, с. 279].

На думку Н. Н. Тарасова, позитивістський гносеологічний ідеал вимагає рішучої відмови від теоретичного пізнання права та пошуку метафізичної ідеї права і її розгортання шляхом логічної дедукції, а значить,

від співвідношення філософії права і позитивної юриспруденції як ідеального і реального правопорядку. «Оскільки з позицій позитивістської методології метафізичні ідеї не мають реального буття і не можуть включатися в предмет наукового пізнання, то власне наукове дослідження права може бути лише пізнанням його законів шляхом узагальнення явищ, що реально існують в юридичній сфері. Звідси, найбільш послідовні представники даного напрямку прагнуть або до усунення філософії права зі сфери юридичного пізнання, або до перетворення її в позитивну філософію (філософію позитивного права), що має своїм об'єктом те ж позитивне право і що є частиною загальної позитивної юриспруденції, тобто, по суті справи, в загальну теорію права» [6, с. 117].

Крім того, позитивне право є багатоаспектним і не рідко суперечливим феноменом, що може бути несправедливим, а тому закони вважають надбаннями цивілізації і культури, а за їх змістом, жорсткістю та справедливістю оцінюють рівень цивілізованості суспільства, ступінь розвитку його культури. Про рівень дієвості позитивного права свідчить поняття «сила права», яке відображає важливі властивості права: бути об'єктивною реальністю, мати здатність до дії, встановлювати правопорядок, сприяти формуванню суспільних відносин. Сила права має й інший зміст, коли розглядається як вираз волі соціального суб'єкта. Слід погодитись, що йдеться не про прояв волі, а саме про вираження волі як здатності соціального суб'єкта реалізувати право у дійсність. Ця здатність не є чисто правовою, вона має психологічну складову (стійкість, рішучість, непохитність), моральну (чесність, неподкупність, обов'язковість); соціальну (справедливість, законслухняність, виконавчість, відповідальність). Таким чином, позитивне право, спираючись на наявні об'єктивні соціоекономічні і соціокультурні умови, здатне стати силою [7, с. 171].

Питання про співвідношення між природним і позитивним правом у філософії права вирішується неоднозначно і розглядається як одна з підстав класифікації доктрин природного права. Так, Х. Ріффель пропонував саме за таким критерієм диференціювати природно-правові концепції, починаючи від тих, в яких природне право виступає зразком для правопорядку, до тих, в яких природне право заперечує позитивне. Однак слід погодитись з С. П. Рабіновичем, що для розв'язання завдань практичної юриспруденції ті радикальні юснатуралістичні концепції, які належать до останньої групи, навряд чи можуть бути визнані прийнятними. Не можуть бути застосовані й концепції першої групи, оскільки такі ідеальні утворення, як зразки, стандарти, моделі,

ціннісно-нормативні образи, ідеали тощо можуть істотно відрізнятись за ступенем можливості їх практичної реалізації. Великій кількості таких утворень в юснатуралізмі властивий утопічний або ж надто абстрактний характер [8].

Таким чином, позитивісти пов'язують уявлення про правовий порядок з режимом стабільності, стійкості, передбачуваності, надаючи праву інструментальну цінність, як засобу забезпечення певного порядку соціальних відносин. Одночасно як телеологічна цінність розглядається і сам порядок [9, с. 29] Для прикладу можна згадати Г. Кельзена, який вважав, що не має значення зміст конституції чи правопорядку, котрий створено на її основі, не має також значення чи цей порядок справедливий, чи забезпечує він стан відносного миру в межах конституційованої ним спільноти. При постулюванні основної норми не стверджується жодних цінностей, крім належних позитивному праву. Виходячи з такої логіки, впорядкування суспільного життя відбувається заради впорядкування, а нормативність права фактично заперечує інші сторони правового порядку. Порядок розглядається ними як самоцінність, котра не потребує жодного соціального, етичного, політичного, історичного чи будь-якого іншого виправдання.

Проте, найбільш ґрунтовно можна розкрити сутність правопорядку, застосовуючи *інтегративний підхід*, що характеризується спробами концептуалізації правової реальності як цілісного феномена. Ускладнення суспільних відносин призвело до закономірного зростання ступеня неоднорідності права як регулятивного інструменту суспільства. Однак дедалі прогресуюче внутрішнє диференціювання права має своїми наслідками все відчутніші складності при спробах узгодження існуючих концепцій, підходів та методів пізнання правової реальності та регулювання окремих її сфер [11]. Поряд з цим, така методологічна ситуація негативно позначається на дієвості правових інституцій як засобів гармонізації різноспрямованих суб'єктивних інтересів, оскільки стає все важче привести їх до тих чи інших спільних вимірів. Тому, в сучасному правознавстві все актуальнішою стає «проблема компенсації цілком закономірних диференціативних тенденцій у царині юридичної науки та практики відповідним «противажним» прагненням інтегрування права в системно організовану цілісність, об'єднуючим началом якої фігурувало б «синтетичне» за своїм характером праворозуміння» [10, с. 5].

При застосуванні інтегративного підходу до осмислення правопорядку, прагнучи створити його цілісну концептуальну модель, складно,

однак подолати певний релятивізм, що є «необхідним наслідком саме нашого культурно зумовленого та індивідуально суб'єктивізованого бачення права, а також його місця у системі світобуття, однаке такі підходи є більш наближеними до реальності правових об'єктів, ніж догматико-моністичні методології» [11]. На противагу такій позиції, абсолютизація призводить до перетворення гіпотези чи теорії у догму, застосування якої у правовому регулюванні суспільних відносин суперечить основним ціннісним орієнтирам розвитку суспільства. Саме тому М. В. Костицький пропонує застосовувати при проведенні філософсько-правових досліджень «інтегральний підхід як синтез соціологічного, економічного, природного та психологічного підходів» [12, с. 129].

Слід погодитись з А. Ф. Крижановським, що методи пізнання слугують засобами розкриття, розгортання і систематизації змісту предмета, при цьому особливість методу юридичної науки складає спрямованість юридичного пізнання на право. Методологія набуває дієвої форми організації юридичного пізнання за умови приведення наявних методів до системи, визначення системоутворюючого методу. Для дослідження правового порядку, який має надто складну природу, тісно пов'язаний із соціальними і правовими явищами та процесами, на думку дослідника, самостійною методологічною проблемою є визначення системоутворюючого метода [13, с. 30].

Таким методом, на нашу думку, є *синергетичний метод*, оскільки правопорядок розглядається нами не лише як результат впливу держави, а як саморганізована система. Слід погодитись, що без процесів спонтанної самоорганізації, неможливий будь-який розвиток, а проблема порядку постає в іншій перспективі. «Джерелом синергетичного ефекту у царині правового порядку є також колективна взаємодія людей. Синергетичний зріз правового порядку розвіює ідеологічно навіяний міф про суспільство (і правовий порядок у ньому), які були би повністю підконтрольними державній владі. У результаті синергетичної транскрипції проблема правового порядку здатна набути нових змістовних відтінків, виявити такі грані і ресурси, які у межах власного інструментарію юриспруденції віднайшлися б не скоро» [13, с. 394].

Таким чином, застосування синергетичного методу дає можливість розглядати правопорядок як характеристику суспільства, яка створюється не лише зусиллями держави, а головним чином, у відносинах між людьми.

Важливе значення має застосування системності дослідження, яка має онтологічні та гносеологічні аспекти. Поняття «система» виражає

одночасно і сам об'єкт, що володіє певною складністю організації, і як результат системного аналізу, характеризуючи інтегрований цілісний стан об'єкта, який отримує дослідник при русі від цілого до елементів, а далі до системи. Застосування системного методу дає можливість розглядати правовий порядок як видовий різновид соціального порядку. Як філософсько-правові категорії соціальний порядок та правовий порядок відображають соціальні, культурні та особистісні ознаки соціального розвитку. Визначальною особливістю правопорядку є можливості використання його з метою аналізу відповідних явищ та процесів методологією філософсько-правового рівня. «Філософське значення категорії полягає в тому, що вона фіксує спосіб буття права в соціальному просторі, особливості його функціонування у системі соціальних відносин і залежностей, органічно виражає як об'єктивні, так і суб'єктивні основи існування соціального порядку та правопорядку як стійких регуляторів поведінки людей конкретного, в тому числі й українського соціуму» [2].

Ідея порядку у праві відображає право як всеохоплюючу структуру, такий якісний стан суспільства, за якого суспільні відносини є впорядкованими відповідно до правових норм. На сучасному етапі розвитку суспільства соціальний порядок можливий лише в межах правової форми. Таким чином, правовий порядок розглядається як один із важливих факторів формування соціального порядку. З іншого боку, як різновид соціального порядку, правовий порядок має основні ознаки і характеристики, які притаманні соціальному порядку.

У літературі неодноразово підкреслюють, що одним із важливих напрямів оновлення підходів до розуміння особливостей пізнавальної діяльності у сфері правової реальності, є її розгляд під феноменологічним кутом зору. При цьому важливим є дослідження права як соціального явища, яке виникає за умов специфічного правового способу соціальної регуляції, що передбачає застосування до юридичної сфери наукового інструментарію філософії, антропології, психології та соціології та відкриває шлях до інтегративної концепції права. Феноменологічний підхід акцентує на взаємозалежному існуванні та еквівалентності обміну діяльністю індивідів, які за посередництвом соціальних стосунків реалізують свої можливості в межах загальної норми. Такий підхід дає підстави дійти важливого висновку про інтерсуб'єктивну і в цьому сенсі – об'єктивну природу права, на відміну від висновків як суб'єктивізму, так і абстрактного об'єктивізму [14].

При цьому домінуючим стає вже не той ідеал науки, згідно з яким зовнішній щодо людини світ мав бути пізнаним у її виключно

власних, не залежних від суб'єкта характеристиках та перетвореним на основі знань про останні відповідно до суб'єктивних ідей людського розуму, а такий, що базується на принципі інтерсуб'єктивності, оскільки з поняттям інтерсуб'єктивності пов'язаний новий образ суспільної реальності, характерний для філософії ХХ століття. «Якщо суб'єктивність – це позиція «Я», котре виходить з внутрішніх мотивів та вбачає себе здатним протистояти будь-яким зовнішнім впливам, то позиція інтерсуб'єктивності – це позиція врахування Іншого «Я». Інтерсуб'єктивність є процесом та результатом взаємодії суб'єктів, що відкриває людині світ Іншого «Я» [15, с. 112].

Слід погодитись, що взаємодія людини в будь-якій сфері із зовнішнім середовищем, з соціальним світом, не може складатися інакше, ніж за посередництвом її уявлень про світ, надання його елементам певного сенсу та значущості [16, с. 162]. При цьому й суспільство має розумітися як сукупність індивідів, що мають одночасно суперечливі й однотипні з іншими інтереси, які вони не можуть реалізувати самостійно. Тому єдино можливим способом їх існування виступає соціальне спілкування, яке вимагає впорядкування, зокрема й правовими засобами.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість дійти висновку, що найґрунтовніше можна розкрити сутність правопорядку, застосовуючи інтегративний підхід, якому притаманна концептуалізація правової реальності як цілісного феномена. В межах цього підходу видається за доцільне застосовувати синергетичний метод, оскільки правопорядок розглядається не лише як результат впливу держави, а як саморганізована система. Без процесів спонтанної самоорганізації, неможливий будь-який розвиток, а проблема правопорядку постає в іншій перспективі. Застосування системного методу дає можливість розглядати правовий порядок як видовий різновид соціального порядку, що відображає історичні, культурні та особистісні ознаки соціального розвитку. Застосування феноменологічного методу при дослідженні правового порядку робить можливим виявлення його природи та місця в системі суспільних відносин, розкриття його особливих ознак.

1. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник / уклад.: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі. – К.: Каравела; Львів: Новий світ. – 2002. – 480 с.

2. Крисюк Ю. П. Соціальний та правовий порядок як необхідна умова стабільності суспільства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 – «Філософія права» / Ю. П. Крисюк. – К., 2008. – 216 с.

3. Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева; научн. ред. перевода М. С. Ковалева / Т. Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 270 с.

4. Андреева Г. М. Психология социального познания. – 2-е изд., перераб. и доп. / Г. М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 288 с.

5. Бачинин В. А. Энциклопедия философии и социологии права / В. А. Бачинин. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2006. – 1093 с.

6. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки / Н. Н. Тарасов. – Екатеринбург, 2001. – 263 с.

7. Иконникова Г. И. Философия права: учебник / Г. И. Иконникова, В. П. Ляшенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 351 с.

8. Рабинович С. П. Взаемозв'язки природного та позитивного права: методологічні засади дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pfp/2008_2009_6_7/64%20Rabinovych.pdf

9. Казаков В. Н. Правовой порядок в юридической теории и практике: дисс. на соискание уч. степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.01 – «Теория и история права и государства, история правовых учений» / В. Н. Казаков. – М.: Московский университет МВД России, 2003. – 375 с.

10. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право / І. С. Тімуш. – К., 2009. – 284 с.

11. Невідомий В. Виправданість закону і правопорядку як предмет комплексних філософсько-правових досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-pressa.com/article-1066.html>

12. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибрані наукові праці. / М. В. Костицький – Чернівці, 2008. – 560 с.

13. Крижановський А. Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Одеса, 2009. – 469 с.

14. Петришин О. Проблеми соціалізації правової науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pruk/2010_4/19.pdf

15. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Харьков: Право, 2002. – 328 с.

16. Поляков А. В. Общая теория: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: курс лекцій / А. В. Поляков. – СПб., 2004. – 864 с.

Сенчук С. С. К вопросу методологии теоретико-правового исследования правового порядка

Статья посвящена методологии теоретико-правового исследования правового порядка. Доказано, что наиболее полно можно раскрыть сущность правопорядка, применяя интегративный подход, которому присуща концептуализация правовой реальности как целостного феномена.

Ключевые слова: *правовой порядок, методология теоретико-правового исследования, подходы, методы.*

Senchuk S. S. Issue of methodology of theoretical legal research of legal order

Article is devoted to the methodology of theoretical legal research of legal order. It is shown, that the most thoroughly possible to reveal the essence of the legal order by applying an integrative approach, which is inherent in the legal conceptualization of reality as a holistic phenomenon.

Keywords: *legal order, the methodology of theoretical and legal research, approaches, methods.*

Стаття надійшла 10 квітня 2013 р.

УДК [342/951:351.851](477) «1944/1955»

М. І. Скакун

ПИТАННЯ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНОЇ РОБОТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА (1944 – сер. 1950-х рр.)

На основі аналізу історичних фактів та архівних документів висвітлюються питання впливу ідейно-політичної роботи на організацію навчального процесу та особливості комуністичного виховання серед студентів та професорсько-викладацького складу юридичного факультету ЛДУ імені Івана Франка у зазначених хронологічних межах.

Ключові слова: *ідейно-політична робота, марксистсько-ленінська ідеологія, радянська, комуністичне виховання, сталінізм.*

Постановка проблеми. Проблема реформування системи вищої освіти на сучасному етапі розбудови української держави є досить актуальною, метою її є забезпечення потреб держави у фахівцях, адже вища школа сьогодні – це суспільство завтра. Освітня політика правлячої партії у досліджуваний нами період мала яскраво виражений заідеологізований характер, коли використовувані владою заходи диктувалися намаганням якомога швидше та за будь-яку ціну добитися ознак відповідності комуністичним ідеологічним догмам. Освітня система була орієнтована на вирішення відверто політизованих завдань, серед яких питання класової пильності та боротьби з проявом антирадянських настроїв були першочерговими у формуванні радянської сис-